

Obrusánszky Borbála

A BABVETÉS KELETI PÁRHUZAMAI

Ababból való jövendölés, ismertebb nevén a babvetés széles körben elterjedt jóslási módszer volt a Kárpát-medencei magyarok körében, és máig ismert elsősorban a moldvai magyarok, a csángók között, ahol többnyire asszonyok negyvenegy babszemből próbálják kiolvasni a jövőt, vagy próbálnak választ adni a hozzájuk forduló kérdéseire. E jóslás eredetéről és külföldi párhuzamairól viszonylag kevés tanulmány látott napvilágot Magyarországon. Jelen tanulmányomban a magyarságtól keletre élő népek hasonló jövendölési módszereit gyűjtöttem össze, és választ kerestem arra is, hogy honnan eredhet ez a különleges szellemi örökség.

KORAI ADATOK A BABVETÉSRŐL

A *Magyar Néprajzi Lexikon* meghatározása szerint a babvetés, bobolás nem más, mint jóslás babszemek segítségével. Asszonyok, férfiak egyaránt gyakorolták, s nemcsak a jövőt, hanem az elveszett állapot, családtag, szerető hollétét is meg akarták tudakolni. A magyar nyelvterületen végzett gyűjtések alapján valószínűsíthető, hogy a babvetés egykor az egész Kárpát-medencében ismert volt, hiszen vannak adatok a Szigetközéből, Zalából, Erdélyből, Moldvából és Bukovinából is.¹ A Czuczor–Fogarasi-féle szótárban a következő meghatározással szerepel a babvető: „Babonás ember, jósnő, javas, ki a babszemek ide-oda hányásából jövendöl, vagy valamely titkot, rejtélyt föl akar fődni.”²

A jövendőmondás tiltott tevékenységnek számított a kereszténységben, maga Szent István király (1000–1038) rendelkezik arról törvénykönyvében³, hogy a bűbájosokat, ördöngösöket és a jövendőmondókat a püspök ostoroztassa meg. Úgy tűnik, hogy a tiltás nem volt elég hatásos, mert a kereszténység előtti babonák és jövendölési módok

1 *Magyar Néprajzi Lexikon* 1. Babvetés, bobolás címszó.

2 Czuczor–Fogarasi I. kötet. 1. rész. 374. p.

3 *Szent István király Dekrétomai...* 32. fejezet. A bűbájosokról, ördöngösökről és jövendőmondókról. 2. §. Ha pedig jövendőmondók találtatnának, a kik hamuban s más effélékben mesterkednek, igazítsa meg őket a püspök az ostorral.

fennmaradtak, majd ezekről az írásbeliség széles körű elterjedésével, a 16. századtól írásos feljegyzések is készültek. Tudományos leírása az 1900-as évek legelején kezdődött meg. Sebestyén Gyula 1900-ban a varázsdobok kapcsán írt a babvetésről. A magyar néprajzkutató úgy vélte, hogy írásban legelőször az 1734-es szegedi boszorkányperben fordult elő a neve, amikor az egyik tanú azt vallotta, hogy a boszorkánysággal vádolt asszony 41 babszemből jósolt.⁴ Csefkó Gyula 1946-ban azonban kimutatta, hogy a babvetés legelső említése jóval korábbi, a 17. század legelejéről származik,⁵ Magyarai István *Az országokban való sok romlásoknak okairól* (1602) című művében fordul elő, ahol a szerző a jövendőmondások közé sorolta ezt a tevékenységet: „bűbáj, babonáság, varázslás, bab szemén és egyéb ördögfi képen való jövendőlés...”⁶ Ezt követően a babvetés mint ördögi praktika többször előfordul a boszorkányperekben. Erdélyben is feljegyeztek hasonló eseteket, például az Apor család Benkő Anna ellen bűbájosság és boszorkányság miatt indított perében (1753–60) a tanúvallomások között olvassuk a babvetésről.⁷

E jövendölési móddal a magyar prózairodalomban is találkozhatunk már a 19. század elején, Perecsényi Nagy László *Szakadár esthonnyai magyar fejedelem bujdosása* című hőskölteleményében (1802). A műben a főhős, Szakadár tengerre száll, hogy új hazát keressen magának. Otthon maradt mátkája, Bugga keservesen bánkódik utána, mire Zombra, Bugga néneje azzal vigasztalja, hogy majd varázslással visszahozza kedvesét. A költeményben ezt olvashatjuk: „Avagy egy detteni Űkki rostát vethet, / Akárkit babjával vissza is kergethet.”⁸

A 20. század elején Kertész Manó röviden összefoglalta a babvetés lényegét: „A számtalan fajta bűbájoskodás egyik kevésbé ismert változata a babvetés, ennek emlékét őrzi a következő hasonlat: »Motyog, mint a babvető boszorkány.« Van még egy: »Beszél mindig, mint a babvető.« A babvető boszorkánynak egy ilyen »motyogását« közlik

4 „Több tanú látta, hogy hányta az asztalra a babot széjjel, ide s tova. Az egyik még azt is rábizonyította, hogy az hordóbul lévő darabocskát azért kérte, hogy a midőn 41 paszullyal babonás mesterségét hányta, az deszkák közé vetette az paszulyt.” Sebestyén 1900. 444. p.

5 Csefkó 1946. 136. p.

6 Magyarai István 1911

7 Csefkó 1946. 138. p.

8 Tolnai 1903. 159. p.

velem Tolna megyéből: Babot vetettem a Sinai hegyen – kukulj, vakulj!”⁹

A magyar népi jogszokásokat kutató és a híres *Babonaszótár* egyik szerzője, Szendrey Ákos tanulmányában nemcsak a babvetés folyamatát írta le, hanem megpróbált párhuzamokat keresni más népek körében is. Müllerre hivatkozva említi, hogy a hegyi cseremiszeknél élt muzsang sámán 41 gyümölcsmagból jósolt, majd hozzáteszi, hogy a votják sámánok is 41 babszemet használtak.¹⁰ Ugyancsak ő idézi Munkácsi volgai tatár adatait, amelyben szintén 41 babszettel jósoltak, amelynek neve nujet borcaji.¹¹

Diószegi Vilmos bejárta a Kárpát-medence magyarok lakta településeit és gyűjtéseket végzett. Azt találta, hogy a gyergyói székelyeknél (Ditró), a szlavóniai magyarok körében, a néhai boszniai magyar faluban (Vucsiják), valamint Torontál megyében és Zala megye több településén is nyoma maradt ennek a jóslási módnak. Dobrin, Letenyén, Homokkomáromban és Margitán bab helyett borsót vetettek.¹² Megfigyelte, hogy több Kárpát-medencei településen, de a moldvai csángóknál is, vagy közönséges dobon, vagy szitán történt a babvetés. Gajcsánában, Bergyilán a csángómagyarok megfordított szitán jósoltak, a bukovinai székelyek megfordított szitán vagy málélapító deszkán vetették a babot. A magyar sámánkutató a szitát és a rostát a sámándob egyik változatának, és az egész jövendölési módot sámánisztikus eredetűnek vélte. Monográfiájában felidézve a jól ismert magyar gyermekmondókát: „Szita-szita péntek, szerelem csütörtök, dobszerda”¹³, megállapítja, hogy sok helyen dobszerda helyett zabszerdát énekelnek, de a babszerda változat is előfordul, amely szerinte a babvetésre, mint elterjedt jóslási módra utalhat. Különös módon keleti kutatóútja során nem jegyezte fel az ottani párhuzamokat, csak a dobverő-jóslásról és lapocka-jóslásról írt műveiben. Diószegi a magyar néprajzi adatok alapján úgy vélte, hogy a babvetés egy ősi, sámánisztikus jövendőmondó tevékenység lehetett.¹⁴

9 Kertész 1919. 143. p.

10 Szendrey 1956. 126. p.

11 A kifejezésből a nujet perzsa eredetű név, a borcaji pedig rokon szó a magyar borsó és a mongol borcsag (borsó) szóval.

12 Diószegi 1958. 180. p.

13 Diószegi 1958. 178. p.

14 Diószegi 1958. 178. p.

Pócs Éva néprajzkutató istenítéleti eljárásnak tartotta a babvetést, vagy ahogyan ő emlegette ezt a jóslási módot, a bobolást.¹⁵ Ennek a párhuzamait azonban nem az eurázsiai sámánhitben kereste, mint elődei, hanem előfordulásait Kelet-Közép- és Dél-Európában találta meg, szerinte ez a módszer elért egészen a Kaukázusig.¹⁶ A magyar táltos és a sámánizmusról írt tanulmányában úgy fogalmazott, hogy „a babvetés vagy bobolás pedig – jóslás szitába vagy deszkára szórt bab- vagy kukoricaszemekkel – egész Kelet-Délkelet-Európában ismert, a késő ókori Bizáncig visszavezethető divinációs eljárás.”¹⁷ A babvetés ókori vagy késő-bizánci eredete nem igazolt a történeti források alapján. Való igaz, hogy a görög–latin kultúrkörben voltak különleges jóslási és jövendölési szokások: az ókori Hellaszban ismerték ugyan a lóbabbal¹⁸ való jóslást, jelesül a Delphoi jósdában is használták, de nem a magyarhoz hasonló módon, 41 szemmel végezték, hanem csupán két babszemet tettek egy üstbe, és a kihúzott babszem – általában egy fehér és egy fekete – igen vagy nem választ adott. Délkelet-Európában a bosnyákok között a babvetés csak a muszlim hitűek között található meg. Egyes kutatók, például Raif Esmerovic úgy vélte, hogy a bosnyák babvetéssel történő jövendölés legközelebbi párhuzama a török jóslási forma, amelyet kumalagnak vagy fasulja falinak neveznek,¹⁹ és valószínűleg az oszmán hódoltság idejében honosodott meg a Balkánon.²⁰

A fentiekből látható, hogy eddig egyetlen magyar kutató sem vizsgálta alaposan a babvetés eredetét és lehetséges párhuzamait, holott – ahogyan azt alább látni fogjuk – széles körben megtalálható a Kárpát-medencétől keletre lévő térségben is.

A mai Oroszország területén a babvetés első írásos említése a 17. század közepéről való, amikor kötetbe gyűjtötték össze az oroszországi jóslási módszereket. Ebben említik a 41 babból való jóslást, amely nagyon hasonlít mind a magyar, mind az alább ismertetésre kerülő

15 Pócs 2017b. 65. p.

16 Pócs 2017b. 65. p.

17 Pócs 2017a. 21. p.

18 A többi babfajta csak az 1530-as évektől jelenik meg Európában, ugyanúgy, mint a kukorica. Előtte egyéb hüvelyes növényekkel vagy kóvel végezhettek a jövendőmondást.

19 Esmerovic: <https://esmerovic.com/en/tag/beans/>

20 Esmerovic L. 19. jegyzet.

mongol és bosnyák babvetéshez. A kutatók többsége szerint ez a szokás nem orosz eredetű. Wigzell elképzelhetőnek tartja a keleti eredetet,²¹ míg Ryan a babvetést perzsa jóslási módszernek véli, ahol 53 borsót használtak jövendőmondásra.²² Tsapina szerint a jóslás az északnyugat-kaukázusi *ubych* törzstől terjedhetett el.²³ A perzsáknál a Fatima nevét viselő jóslást nem babbal, hanem borsóval végzik, és 53 szemet helyeznek el egy szitán, majd a jóslást végző személy behunyja a szemét, és a borsókat két részre osztja, majd a részeket ismét két részre addig, amíg el nem fogynak a szemek. Ekkor a jós kinyitja a szemét, megvizsgálja a borsók helyzetét, és megadja a választ a feltett kérdésekre.²⁴ Ez a módszer eltér a magyar és a fent említett bosnyák és orosz példáktól. Hormozgan-tartományban (Irán tartományainak egyike), Bandar Abbasban ismerik a 41 csicseriborsóból való jóslást, és az Iráni Enciklopédia szerint az irodalomban és a népi gyakorlatban is megvan még a csicseriborsóból való jóslás emléke.²⁵

A perzsáktól keletre is ismeretes a babvetés, de ott más alapanyagokat használnak, a sztyepei térségben ugyanis régen nem természetettek hüvelyeseket, helyette kővel, birkatrágyával jósolnak, amelyet a középzásiai kazakok kumalaknak hívnak. Ez a jóslási módszer – a kutatók szerint – több száz éve használatos a mai Kazahsztán térségében, Kirgizisztán és Szibéria török népek által lakott vidékein. A jóslást sámánok végzik, akik ezzel a módszerrel fürkészik a jövendőt, amikor éppen nem révülnek. A kazahok úgy tartják, hogy kumalak olyan spirituális eszköz, amely átjárókat nyit az őseikhez.²⁶

Közép-Ázsia és Belső-Ázsia határán egykor az ujgurok állama virágzott, ahol számos történetet jegyeztek le. Talán a középkori ujur irodalomban található a legrégebbi adat a babvetésre. Xuang Tsang²⁷ híres kínai buddhista szerzetes nyugati utazásának ujur nyelvű változatában az olvasható, hogy zarándokútja során Nalandában találkozott egy híres jóssal, egy dzsain aszkétával, Nirgrantával, akitől

21 Wigzell 1998. 43–44. p.

22 Ryan 2002. 113–114. p.

23 Tsapina 2002. 313–319. p.

24 Donaldson 1938. 197. p.

25 <https://iranicaonline.org/articles/divination>

26 Blau 2000

27 Buddhista szerzetes a 7. században, aki gyalog ment el Indiába, hogy tanulmányozza a buddhista iratokat. Utjáról egy terjedelmes beszámolót készített.

érdeklődött a jóslási módszere iránt. Nirgranta fehér köveket kért tőle, majd egy vonalat húzott, és megkezdte a jóslást. Yakovlev szerint ez a kumalak – vagyis a 41 kővel való jóslás – első említése lehet.²⁸

A babvetés legkeletibb előfordulása Mongólia, ahol nem babból, hanem a fentiekhez hasonlóan 41 kőből jósolnak a sámánok, esetleg a buddhista szerzetesek. A köveket 41 helyről gyűjtik össze, folyókból vagy hegyekből. Az ország nyugati részén hovlogo a neve, a középső és a keleti régióban 41 kővel való jóslásnak nevezik. A mongol népek babonásan hittek jövendőmondóiknak, amint az Plano Carpini, IV. Ince pápa követének feljegyzéseiből is kiderül. Carpini eljutott a mongol nagykanok udvarába, és a következőt figyelte meg útja során: „A jövendölésekre, jelekből történő jóslásokra, áldozatmagyarázásokra, ígérésekre, bűbájlásokra sokat adnak, és mikor a szellemektől választ kapnak, azt hiszik, hogy Isten szól hozzájuk.”²⁹

A belső-ázsiai sztyeppein nomád örökséget megőrző nép sok kővel kapcsolatos játékot is megőrzött.

A BABVETÉS MENETE

Botezatu Victoria, klézsei adatközlő azzal magyarázta a babvetés népszerűségét Moldvában, hogy régen a távol élő rokonok, hozzátartozók nem tudtak máshogyan információt szerezni egymásról, és a babvetés révén próbálták megtudakolni, hogy jól vannak-e. A szerelmek is sokszor vették igénybe ezt a jóslási módot.³⁰ Az emberi élet számos kérdésére választ adó babvetés gyakorlata talán azért maradt fenn ilyen hosszún időn át az egyházi tiltás ellenére.

Szendrey Ákos a fenti adatközlőhöz hasonlóan foglalta össze a babvetés szerepét: „Állatok elvesztése esetén a babok állítólag megtudták mondani, hogy hová tűntek a jószágok, elkóboroltak-e vagy valaki eltulajdonította őket. A moldvai csángóknál a jövendőt olvasták ki belőle. Azzal akarták megtudni, hogy valaki, aki elment otthonról, visszatér-e még, vagy az ellopott dolgot próbálják általa megtalálni.”

Csefkó Gyula Erdélyben az alábbi jóslási módot figyelte meg: „Erdélyi tanárkodásom idején számos esetben láttam a babvetés gyakorlását, de az én szemem láttára mindig cigány asszonyok foglalkoztak vele.

28 Yakovlev 2008. 1. p.

29 Plano Carpini Úti jelentése 1247-ből. III.10. Közli: Györffy 1986.

30 Botezatu Victoria (Klézse) szóbeli közlése.

Legtöbbször csakugyan babot vetettek, de szükség esetén megtette a borsó, a kukoricaszem, sőt az almamag is. Ez utóbbit csak egyszer láttam alkalmazni. Fel is tűnt nekem, hogy noha volt bab a háznál, a vén cigányasszony mégis az almamaghoz ragaszkodott, mert azt – ő tudja, miért – hasznosabbnak tartotta. A művelet kerek fadobozon történt. Tetejére különféle vonalak voltak rajzolva, s a jóslat szerint lett kedvező vagy kedvezőtlen, hogy a dobozra hintett magvak miként helyezkedtek el a vonalak között azalatt, míg a jósnő jobbkeze ujjával a doboz oldalát ütögette. Motyogott is hozzá, de nem értettem, mit.”³¹ Egy Torontál megyei feljegyzés szerint a „babvetéskor negyvenegy szem babból vagy kukoricából jövőt jósolnak akként, hogy a jósoló a 41 szemet hármásával szétosztja, miközben mondogatja: »essék ötre: örömrre, essék hatra: haragra, essék hétre: szerencsére«, és a maradványból jósol.”³²

Búzás Dezső művében egy Tolna megyei adatot idézett: „Tolnában ezt motyogja a babvető boszorkány: »Babot vetettem a Sinai hegyen – kukulj, vakulj.«” Kertész Manó ebből azt a következtetést vonta le, hogy a babvetéssel átkot is szórtak mások fejére, mert némaságot és vakságot hozhattak valakire. Csefkó azonban cáfolta ezt a következtetést és így érvelt ellene: „Ennek a következtetésnek azonban az általam ismert adatok ellentmondanak. De magam is azt tapasztaltam minden esetben, hogy a babvetés, akárcsak a kártyavetés, nem varázsolás, hanem jóslás, jövendőmondás, és azt akarja tudtul adni, hogy pl. megérkezik-e valaki, vagy sem; áll-e pénz a házhoz, életben marad-e a beteg, férjhez megy-e hamarosan az eladó, fiú vagy leány lesz-e a születendő, stb., azaz hogy mi fog történni, mi nem a közeli jövőben.”³³

Wichmann Györgyné 1907-ben a moldvai csángók között végzett megfigyeléseiről így írt: „Közönséges dobos vagy szita hátán 41 szem kukoricával szerencsét, jövendőt mondanak, »boboznak«. Vannak boboló asszonyok is, férfiak is. Mikor bobolnak, nem szabad senki másnak jelen lenni, csak a bobolónak és annak, akinek bobol. Nekem is, férjemnek is egy férfi »bobolt« szitán. Míg egyikünknek jósolt, a másiknak ki kellett menni a szobából. A boboló kiszámol 41 szem kukoricát s a negyvenegyediket kettőbe harapja: egyik felét a szájában

31 Csefkó 1946. 137. p.

32 Borovszky 1912. 147. p.

33 Csefkó 1946. 137. p.

tartja az egész jóslás alatt, másik felét oda teszi a többi negyven közé. Ezt a negyvenegy kukoriczát a szitán (dobon) taláalomra három csoportra osztja; mindegyik csoportból addig vesz el mindig 4-4 szemet, míg mindegyikben csak négy, vagy annál kevesebb marad; a maradékot mindegyik csoportból lehúzza egymás mellé egy vízszintes sorba. A többi kukoriczát, melyet négyesével kiszámolt, most összekavarja és megint három csoportba osztja taláalomra, megint kiszámolja négyesével mindegyik csoportot és a maradékokat megint lehúzza az előbbi maradékok sora fölé egy második vízszintes sorba. A többi, négyesével kiszámított kukoriczát újból három csoportba osztja, újból kiszámolja négyesével és a maradékokat egy harmadik vízszintes sorba húzza le. Aztán abból a három maradék sorból mond jóslást. Ezt az eljárást háromszor ismétli meg, mindig jósolva. Aztán a kukoriczát mind egy csomóba teszi a szitára (dobra) s azt mondja: »Te dob, mondd meg ez igazat, te vaj eszverontlak, vaj ezek elszertülnek!« – s akkor öklével rácsap a szitára (dobra), mire a kukoriczaszemek szétszöknek, s most azoknak az állásából jósol; kiindulópont mindig a fél kukoriczaszem, s ahhoz viszonyítja a többi kukoriczaszem fekvése a jóslásnál. Aztán a kezébe veszi mind a kukoriczát s azt mondja: »Te dob, mondd meg ez igazat, de moszt ütöm ki e fenekedet!« – akkor rádobja a 41 szem kukoriczát a szitára (illetve dobra). Azoknak az állásából megint jósol.³⁴

Hasonlóan vetették a babot az oroszoknál is, a 41 szemet véletlenszerűen három kupacba rendezték, majd négy-négy csoportot alakítottak ki három sorban. Addig rendezték a szemeket, amíg az el nem fogyott.³⁵

A votjákoknál a sámán vett 41 babszem, szétszórta az asztalon a segélykérők előtt, megcserélte a babszemeknek egymáshoz való helyzetét, jól megnézte őket, s azután megállapította az áldozat helyét, napját, az áldozat bemutatóit és azok nemét.³⁶

A kazakoknál, a kumalaki változatoknál negyvenegy szárított birkaürüléket, babot vagy követ helyeztek el a földre egy kendőre, majd egyenként hozzáérintették azokat a jósló homlokához, mert ez állítólag megnyitja a harmadik szemet, lehetővé téve a második látást és az

34 Wichmann 1907. 290–291. p.

35 Wigzell, 1998. 43. p.

36 Szendrey 1956. 126. p.

intuitív észlelést. Ezt követően a varázsigéket addig ismételték, amíg a szellemős le nem szállt a földre, hogy felfedje a válaszokat. Ez egy kicsit a sámán révüléséhez hasonló. Ezután a jósló a köveket három kupacra osztja, majd négy-négy kavicsot vesz el minden kupacból, amíg 1-4 kavics nem marad, és ezeket egy kilenc négyzetes rácsra helyezi. Az oszlopokat ezután szétválasztja és átválogatja, így minden négyzetben 1-4 kő kerül a természet négy elemének egyikéhez: 1 a tűzhöz, 2 a vízhez, 3 a szélhez és 4 a földhöz. A négyzeteket sorok és oszlopok is határolják, amelyek testrészeket, múltat/jelent/jövőt, fejet és szívet, távolságot és mentális állapotot jelentenek. A képzett kumalakolvasók állítólag képesek látni, hogy a gyöngyök valóban úgy mozognak, ahogyan a gyakorlatlan szem nem látja.

Mongóliában már a kövek kiválasztása is fontos: azt tartják, hogy ha valaki a köveket a folyó vizéből vagy a völgyből gyűjti, akkor még hatékonyabb lesz a jóslás. A kő kiválasztásánál ügyelnek arra, hogy a gyűrűsujj köröm méreténél ne legyen nagyobb. A jóslás kezdeténél a 41 követ találomra három csoportra osztják, majd 4-4 követ fognak és a legfelső sorba helyezik. Ez képezi a fejet vagy az 1. sort. Aztán az első sor kivételével, összerakja újra a többi követ, és vág még 3-at a középső sor kialakításához. Ily módon 3 oszlop, 3 sor és 9 cella jön létre egy lábsor létrehozásával.

ÖSSZEGZÉS

A fenti példákból láthatjuk, hogy Mongóliától a Kárpát-medencéig számos nép megőrizte az ősi babvetési vagy kővel történő jóvendőmondó módszert. Történelmi ismeretek nélkül nem is lehetne igazságot tenni, hogy vajon mely néphez lehet kötni a babvetés kialakulását és elterjesztését. Figyelembe véve viszont azt, hogy a hatalmas eurázsiai térséget az ókortól egészen a késő középkorig sztyeppei lovas népek uralták (ők végeztek hódításokat számos egyéb térségbe, például a Balkánra, a Bizánci Birodalom területére, stb.), s ezen a területen a sztyeppei műveltség és a sámánisztikus hitvilág dominált, vélhetően az ők különleges szellemi örökségük lehet a babvetés, amelyet más, meghódított népek is átvettek a középkor folyamán.

IRODALOM

Blau, Didier

2000 *Kumalak: Mirror of Destiny. Ancient shamanic wisdom from Kazakhstan to reflect your past, present and future.* Connections Book Publishing Ltd.

Borovszky Samu

1912 Torontál vármegye népe. In *Magyarország vármegyéi és városai.* Budapest, Apollo Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság

Cuczor Gergely – Fogarasi János

1862 *A magyar nyelv szótára.* I. kötet. Pest, Emich Gusztáv Magyar Akadémiai Nyomdásznál. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-szotara-cuczorfogarasi-55BEC/b-57DFC/babveto-57E8D/> (Utolsó letöltés dátuma: 2023. január 31.)

Csefkó Gyula

1946 Szólásaink történetéhez és magyarázatához. *Magyar Nyelvőr*, LXX. évf. 129–140. p.

Diószegi Vilmos

1958 *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben.* Budapest, Akadémiai Kiadó

Donaldson, Bess Allen

1938 *The Wild Rue. A Study of Muhammadan Magic and Folklore in Iran.* London, Luzac And Co.

Györffy György

1986 *Julianus barát és a Napkelet felfedezése.* Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Györffy György. Fordította Györffy György és Gy. Ruitz Izabella. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó

Kertész Manó

1919 Babvető boszorkány. Magyarázatok, helyreigazítások. *Magyar Nyelvőr*, XLVIII. évf. 143. p.

Magyar Néprajzi Lexikon 1 A–E

1977 Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó. Forrás: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/1-456.html> (Utolsó letöltés: 2023. január 31.)

Magyari István

1911 *Az országokban való sok romlásoknak okairól. Sárvár 1602.* Régi magyar könyvtár (27). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. Elektronikus kiadás: http://real-eod.mtak.hu/3593/1/MTA_Konyvek_245821_000818045.pdf

Pócs Éva

2017a A magyar táltos és a honfoglaláskori samanizmus. Kérdések és felvetések. *Ethnographia*, 128. évf./1. 1–46. p.

2017b A dob és a rosta. Újabb gondolatok a magyar sámándobokról. *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére.* (szerk. Jakab Albert Zsolt – Vajda András) Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriza János Néprajzi Társaság, 59–72. p.

Ryan, William Francis

2002 *The Bathhouse at Midnight: An Historical Survey of Magic and Divination in Russia*. Pennsylvania, Pennsylvanian University Press

Sebestyén Gyula

1900 A magyar varázsdob. *Ethnographia*, XI. évf. 433–446. p.

Szendrey Ákos

1956 Babvetés. *Néprajzi Értesítő*, XXXVIII. évf. 119–129. p.

Szent István király Dekrétomainak Második Könyve

Forrás: <https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm> (Utolsó letöltés: 2023. január 31.)

Tolnai Vilmos

1903 Rostát vet. *Ethnographia*, XIV. évf. 158–159. p.

Tsapina, Olga

2002 Something Old, Something New: Continuity and Modernization in Eighteenth-Century Russia. In *Eighteenth-Century Studies*. Vol. 35, Number 2, Winter 2002, 313–319. p. John Hopkins University Press

Wichmann Györgyné

1907 A moldvai csángók szokásaiból. *Ethnographia*, XVIII. évf. 287–294. p.

Wizzell, Faith

1998 *Reading Russian Fortunes: Print Culture, Gender and Divination in Russia from 1765*. Cambridge, Cambridge University Press

Yakovlev, Victor

2008 Divination about the Way and the Way of Divination among the Turkic People. In *Permanent International Altaistic Conference (PIAC) 51*. Bucharest

Emlékek, 2022

(olaj, vászon, 20 x 34 cm)